

ZILVER, BRONS EN STENEN.
EN RUZIE IN DE KERK !

Magnuslezing 2015

Magnuslezing 2015

ZILVER, BRONS EN STENEN.
EN RUZIE IN DE KERK!

Dr. Wijnand van der Sanden

Dr. Herman Pleij

De Magnuslezing is een gezamenlijk initiatief van de Vereniging Historisch Anloo, de Stichting Vrienden van de Magnuskerk en de Protestantse Gemeente Anloo-Zuidlaren

VOORWOORD

De Magnuskerk, met zijn kenmerkende toren, is ons inwoners van Anloo aan het hart gebakken. Hij maakt deel uit van onze dorpsrots, van datgene wat de bindende factor vormt in een kleine, veranderende samenleving. De besloten kleine werkgemeenschap, waarin een grote onderlinge afhankelijkheid bestond ten gevolge van de structuur van de agrarische werkzaamheden en de daarvan afhankelijke toeleverings-bedrijven en -bedrijfjes, is in de laatste decennia langzamerhand veranderd in een woongemeenschap. Dat gebeurde in veel vergelijkbare kleine dorpen en daardoor is de lokale saamhorigheid en het *naoberschap* vaak onder druk komen te staan. In Anloo echter, is nog veel van die saamhorigheid aanwezig en wordt naoberschap nog in de praktijk gebezigd en niet alleen met de mond beleden. Als op de derde zaterdag van augustus weer duizenden bezoekers naar Anloo komen voor het bijwonen van de Etstoel, met alles daarom heen, dan zien ze een bewijs van deze saamhorigheid. Zo'n evenement kan alleen maar tot stand komen door de enthousiaste vrijwillige inzet van een groot aantal betrokkenen. Ook het grote project 'Rondom Magnus', dat zich de afgelopen zomer afspeelde in Anloo met onze kerk als het monumentale centrum, getuigt van deze saamhorigheid en de trots die allen voelen wanneer het om de Magnuskerk gaat. En natuurlijk heeft onze jaarlijkse Magnuslezing diezelfde drijfveer.

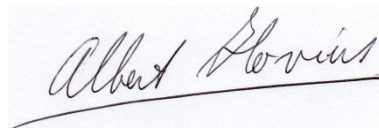
Dit jaar begint de Magnuslezing met een buitengebeuren, het Voorspel Rondom Magnus. Het is de aankondiging van een nieuw initiatief, waarover op de laatste bladzijden van dit boekje meer valt te lezen.

De avond wordt verder ingevuld door twee gasten. De eerste spreker is Wijnand van der Sanden, die iets zal vertellen over onder meer de 'zilverschat', bestaande uit zilveren Romeinse munten uit het begin van

onze jaartelling, die in 2009 werd gevonden op de Noordes van Anloo. Vervolgens gaat hij in op een bizarre episode uit onze geschiedenis: in Engeland maakte men zich ernstige zorgen over de manier waarop wij in Drenthe omgingen met ons cultureel erfgoed, de hunebedden. En daarom werden er twee Engelse onderzoekers naar Drenthe gestuurd om de hunebedden te onderzoeken en op te meten voor het te laat was!

Na de pauze is het woord aan Herman Pleij. In zijn voordracht staat de Apocalyps centraal. Zo luidt in het Grieks de titel van het laatste boek van de bijbel, de Openbaring van Johannes. Volgens de overlevering is dit door de profeet Johannes geschreven in een grot op het Griekse eiland Patmos, een grot die ook tegenwoordig nog door vele gelovigen bezocht wordt. In de Apocalyps, door velen ervaren als zeer moeilijk te begrijpen, wordt het Duizendjarig Rijk van geluk en overvloed beschreven. Hierover zal Herman Pleij een boeiend betoog houden - en over de vele misvattingen, meningsverschillen en ruzies daarover!

Anloo, november 2015

A handwritten signature in cursive script, reading "Albert Pleij", written in black ink on a light-colored background. The signature is underlined with a single horizontal stroke.

INHOUD

Voorwoord

Albert Hovius, voorzitter Historisch Anloo

Zilver, brons en stenen. Enkele grepen uit de archeologie van Anloo

Dr. Wijnand van der Sanden, archeoloog van de provincie Drenthe

Begon ook in het elfde-eeuwse Anloo de Eindtijd?

Dr. Herman Pleij, emeritus hoogleraar Historische Nederlandse Letterkunde

Naschrift: het voorspel Rondom Magnus krijgt een vervolg

Albert Hovius, voorzitter Historisch Anloo

ZILVER, BRONS EN STENEN. ENKELE GREPEN UIT DE ARCHEOLOGIE VAN ANLOO

Dr. Wijnand van der Sanden

Anloo is geen onbekende naam in de wereld van de archeologie. Het recent uitgevoerde onderzoek in het onderduikershol in het Evertsbos mocht zich in een grote belangstelling van de lokale bevolking – jong en oud - verheugen. De opgraving werd uitgevoerd op initiatief van de vereniging Historisch Anloo. De vereniging bekommert zich om het lot van het in 1943 gebouwde onderduikershol en wil deze beladen plek weer beter zichtbaar en beleefbaar maken, mede als eerbetoon aan de tien mensen die hier in 1945 door de bezetter geëxecuteerd zijn.

Numismaten kennen Anloo vooral van de vondst van een muntschat bestaande uit 115 zilveren Romeinse munten, zogeheten denarii. Deze muntschat werd bij toeval door een amateurarcheoloog ontdekt. Die meldde de vondst keurig bij de provincie, die kort daarop een opgraving liet uitvoeren. Tijdens dat onderzoek werd vastgesteld dat de muntschat in een veel ouder grafveld – een urnenveld uit de Late Bronstijd - moet zijn begraven. Omdat de jongste munt van de schatvondst uit de regeerperiode van keizer Elagabalus stamt, kunnen de munten pas na ca. 220 na. Chr. in de necropool begraven zijn. Mogelijk heeft de eigenaar van de zilverschat in het Romeinse leger gediend, maar het is ook denkbaar dat het om een diplomatieke betaling gaat.

De meest opzienbarende vondst uit Anloo is het complex metalen objecten dat in 1938 werd aangetroffen in de omgeving van waar nu de camping ligt. Helaas is de vondst niet geborgen door archeologen maar gaat het om een toevalstreffer van een landarbeider.

Figuur 1. De muntschat van Anloo (foto M. Westmaas).

We kennen daarom de context niet en verder is een deel van de ontdekking verloren gegaan. Uit de beschrijving weten we dat het om ijzeren en bronzen voorwerpen gaat. De ijzeren voorwerpen zijn op enig moment weggegooid, de bronscomponent is via omwegen in het Drents Museum beland. De samenstelling van de vondst en de vindplaats doen vermoeden dat het om de inhoud van een graf gaat. En die inhoud is bijzonder. Het lijkt te gaan om een wagengraf, en wel een strijdswagen die getrokken werd door twee paarden. Het enige dat daarvan over is zijn bronzen sierschijven en delen van paardenbitten. De sierschijven wijzen op contacten met Noord-Frankrijk (Champagne en Ardennen) rond 400 v.Chr. Of de eigenaar van deze voorwerpen daar zelf geweest is of er wellicht vandaan kwam, is niet meer vast te stellen. Een wagengraf uit de Midden-IJzertijd is voor Nederland zeer uitzonderlijk. De dichtstbijzijnde parallel stamt uit Nijmegen. Ook dit vondstcomplex wijst naar zuidelijker streken.

In de omgeving van Anloo liggen ook enkele hunebedden, stenen grafkelders uit het Neolithicum. Ze zijn gebouwd tussen 3400 en 3000

v.Chr. door boeren van de Trechterbekercultuur. Deze collectieve graven zijn de oudste bouwwerken op Nederlandse bodem en alleen dat al maakt ze bijzonder. We moeten ons realiseren dat ze er oorspronkelijk anders hebben uitgezien, omdat de stenen kamer (grotendeels) schuilging onder een aarden dekheuvel.

Figuur 2. Paardentuig uit de IJzertijd. Collectie Drents Museum.

In 1878 kregen twee Engelse oudheidkundigen de opdracht om de Drentse hunebedden te documenteren. Voor de aanleiding voor hun bezoek moeten we terug naar Lucas Oldenhuis Gratama (1815-1887). Oldenhuis Gratama was een jurist met een grote maatschappelijke betrokkenheid. Hij was advocaat, rechter, Drents Statenlid, lid van de Tweede Kamer en bestuurslid van het Drents Museum (dat toen nog Provinciaal Museum van Oudheden heette). Zijn vasthoudendheid heeft ervoor gezorgd dat in de jaren rond 1870 nagenoeg alle hunebedden in overheidsbezit kwamen. Onder supervisie van de Commissaris van de Koning Joan Lodewijk Gerhard Gregory - die de hunebedden een warm hart toedroeg - werd vervolgens begonnen met de restauratie van de monumenten. De intentie was goed, de uitwerking niet.

Figuur 3. Henry Dryden met echtgenote en dochter (foto A. Dryden).

Bij D18-Rolde en D15-Loon werden stenen rechtgezet, dekstenen herplaatst en resterende dekheuvels wegegraven, in de veronderstelling dat het opgestoven zand betrof.

Deze restauratiedrift kwam Augustus Wollaston Franks ter ore, Keeper in het British Museum en directeur van de Society of Antiquaries in Londen (een geleerd genootschap van liefhebbers van de oudheid). Franks maakte zich grote zorgen over de goed bedoelde maar desastreus uitpakkende restauraties en vroeg als directeur van de Society twee Engelse antiquarians – wat het beste vertaald kan worden als ‘oudheidkundigen’ – om de Drentse hunebedden op tekening vast te leggen, vóórdát het te laat was. Die twee waren William Collings Lukis (1817-1892) en Sir Henry Leigh Dryden (1818-1899). Ze waren al vrienden sinds hun studietijd in Cambridge. William, geboren in St. Peter

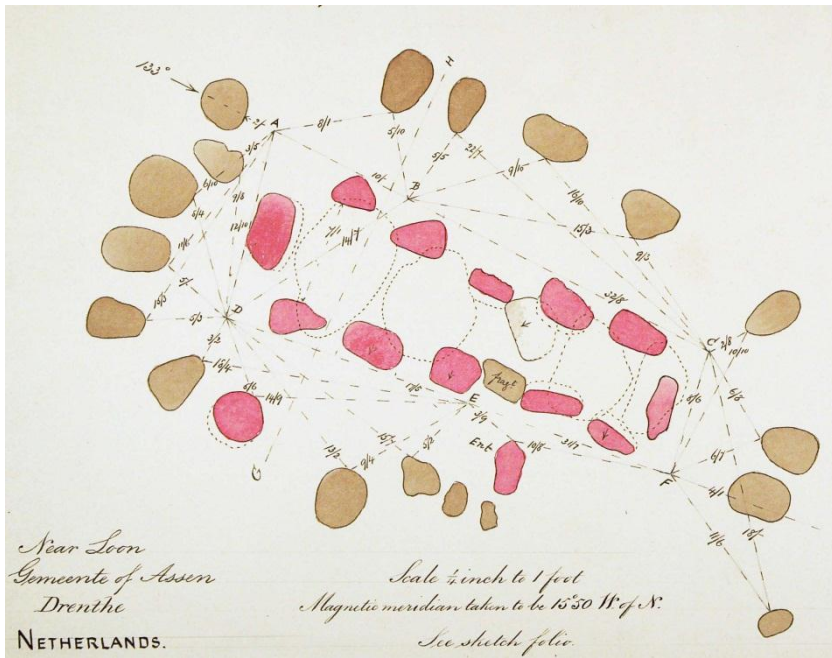
Port op Guernsey, werd uiteindelijk predikant in Wath bij Ripon in Yorkshire. Henry Dryden bezat het voorouderlijk landgoed Canons Ashby bij Daventry in Northamptonshire. William Lukis had zijn tekenvaardigheden thuis met de paplepel ingegoten gekregen (zijn vader Frederic was ook een oudheidkundige en een begaafd tekenaar) en Henry Dryden was een eerste klas landmeter en beheerste alle tekenstijlen.

Figuur 4. Sarcofaagdeksels Anloo en Vries, tekening van H. Dryden.

Lukis en Dryden waren dus uitermate geschikt voor de hen toebedeelde opdracht. Ze hadden ook al succesvol samengewerkt in Bretagne, waar een van de belangrijkste megalithische clusters van NW-Europa te vinden is. In juni 1878 reisden ze af naar Drenthe en legden er in de loop van juli veertig hunebedden op tekening vast, niet alleen de plattegronden, maar ook doorsneden, opstanden en aanzichten. Ze maakten daarnaast prachtige aquarellen van vondsten die ze bij hun

bezoek deden of aangereikt kregen. Ook tekenden ze aardewerk van de Trechterbekercultuur dat ze in het Drents Museum in Assen en het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden zagen. Dryden kon het niet laten om tussen de bedrijven door ook enkele kerken te documenteren, zodat we ook over tekeningen van de Magnuskerk in Anloo en de Bonifatiuskerk in Vries beschikken; behalve de kerken legden ze ook een middeleeuwse doopvont en twee grafplaten (uit Anloo en Vries) op tekening vast.

Figuur 5. Hunebed bij Loon, tekening van H. Dryden.

Toen Lukis en Dryden aan hun opdracht begonnen, was de gevreesde restauratiegolf echter al over. In die zin hebben ze dus niets kunnen stoppen. Toch is hun missie niet zinloos geweest, want hun tekeningen vormen een kwalitatief hoogwaardige informatiebron. Sinds kort zijn die tekeningen toegankelijk gemaakt in de publicatie *In het spoor van Lukis*

en Dryden – Twee Engelse oudheidkundigen tekenen Drentse hunebedden in 1878. Het boek bezorgt al de door hen vervaardigde tekeningen, die nooit eerder zijn uitgegeven. De omvangrijke catalogus wordt voorafgegaan door een inleiding die ingaat op de aanleiding van het bezoek van beide Engelsen, hun achtergronden, werkwijze en contacten. Bij gebrek aan dagboeken - opmerkelijk genoeg lijken ze die niet te hebben bijgehouden - moest de reis vooral gereconstrueerd worden aan de hand van hun tekeningen, brieven, aantekeningen, krantenberichten, bezoekersregisters van musea en het verslag van hun expeditie dat ze voor de opdrachtgever maakten (1879).

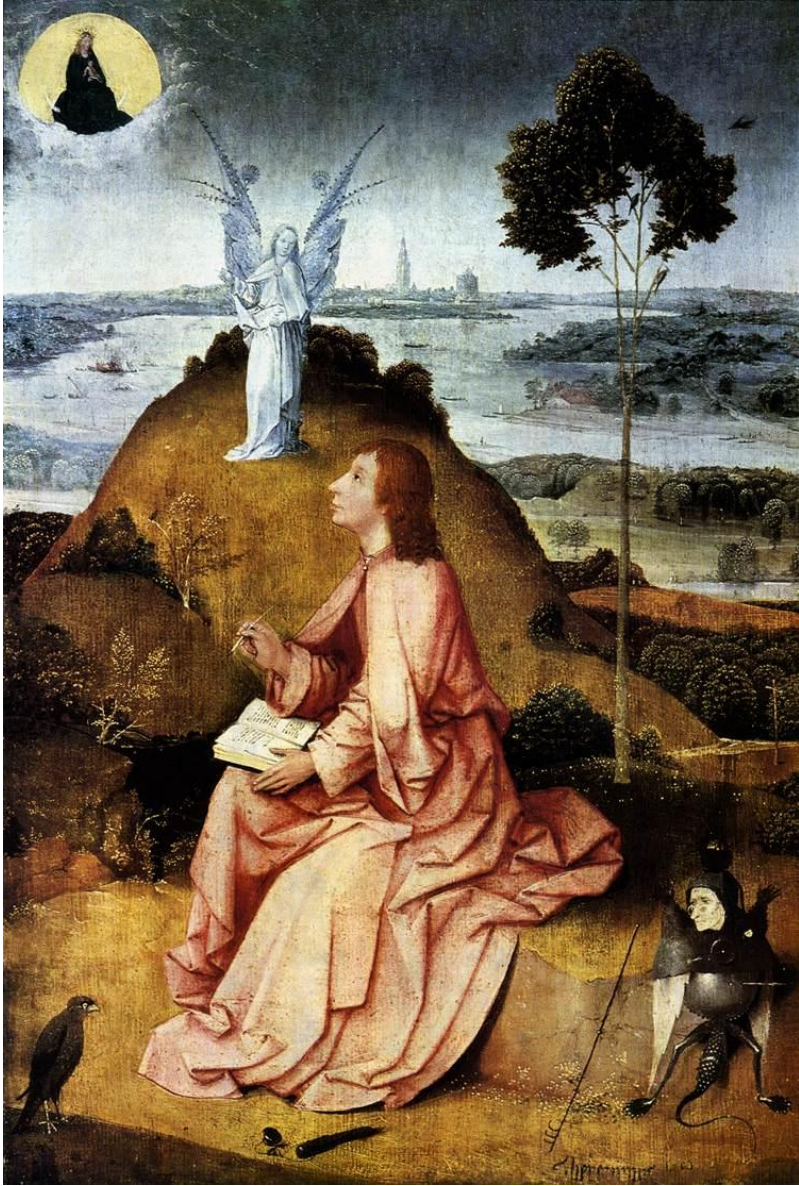
Met het werk van Lukis en Dryden hebben onderzoekers een nieuwe bouwsteen in handen voor het schrijven van de biografieën van de Drentse hunebedden. Tijdens de lezing wordt vooral aandacht besteed aan de hunebedden die in de directe omgeving van Anloo liggen – D7-Schipborg, D8-Anloo-N en D11-Anloo-Z – en de beide tekeningen die betrekking hebben op de Magnus-kerk.

BEGON OOK IN HET ELFDE-EEUWSE ANLOO DE EINDTIJD?

Dr. Herman Pleij

De middeleeuwse wereld lijkt geen ongelovigen te kennen. Iedereen is ervan overtuigd dat God alom aanwezig is. Zoiets als het weer nu of het milieu. Men weet zeker dat hij een plan voor de wereld heeft gemaakt met een begin en een einde. Hoe we ons moeten gedragen om veilig zijn Laatste Oordeel te kunnen afwachten is echter onduidelijk. Hoe goed moet je zijn om in de hemel te komen? Wanneer beland je definitief in de hel? En wat gebeurt er eigenlijk met je als je wel goed bent, maar toch zo nu en dan zondigt? Dergelijk gedrag geldt ongeveer voor iedereen en daar is dan ook een oplossing voor gevonden in de elfde eeuw: het vagevuur. Daar wordt de ziel schoongewassen, waarbij de nabestaanden op aarde behulpzaam kunnen zijn met gebeden en zielmissen: dat bekort het branden. Gelukkig heeft dat vagevuur maar één uitgang: de hemel, die dan geheel schoon betreden kan worden. En dan volgen de eeuwige zaligheden.

Toch is het maar afwachten of alles wel volgens plan zal verlopen. Weet de duivel niet voortdurend de mens te dwarsbomen op zijn tocht naar het eeuwige heil? De aarde is sinds de zondeval een mijnenveld, waar de mens spitsroeden moet lopen op weg naar de verlossende dood. Veranderlijkheid en het vergaan van alles en iedereen zijn in de plaats gekomen van de tijdloze genietingen in het aardse paradijs. En de mens is door die eeuwig stomme fout van Adam en Eva de controle over zijn lichaam verloren. Alleen door een krachtig godsgeloof en de hulp van de heiligen is er kans om die duivelse verleidingen te weerstaan. Of beter gezegd, om na elke zonde weer op te staan en struikelend de tocht over aarde voort te zetten.

Figuur 6. Johannes op Patmos. Schilderij van Jeroen Bosch.

Dat maakt onzeker en ongeduldig. Om daaraan tegemoet te komen biedt de Bijbel een perspectief van aardse beloningen, die ook behoren tot het goddelijke plan. In het Nieuwe Testament spreken de Openbaringen van Johannes, beter bekend als de Apocalyps, even beslist als raadselachtig over een Duizendjarig Rijk van harmonie en overvloed, dankzij de ketening van de duivel en zijn scharen. Na dat millennium komt de duivel weer vrij. Door een pact met de Antichrist zal hij nog een laatste maal proberen om de wereld te gronde te richten. Maar dat leidt tot zijn definitieve ondergang, want hij zal verbranden in een vuurzee uit de hemel, te midden van zijn kwade trawanten. En dan mondt deze eindtijd uit in het Laatste Oordeel.

Figuur 7. Adam en Eva uit het paradijs verdreven. Ets van Casper Luyken.

Deze Bijbeltekst is de hele Middeleeuwen aangegrepen door armoedebewegingen, die de komst van dat rijk van overvloed op aarde

graag een handje willen helpen. Ze beweren als voorteken de valse paarden aan de hemel gezien te hebben, waarover de Apocalyps spreekt. En tevens trekt men richting Jeruzalem, de heilige stad, in de veronderstelling dat de eveneens aangekondigde neerdaling van het hemelse Jeruzalem daar zal uitkomen. De huizen van de rijken worden bestormd, immers het Duizendjarige Rijk belooft ook een volslagen gemeenschap van goederen: alles zal van iedereen zijn.

Al in de vijfde eeuw probeert kerkvader Augustinus dit millenarisme, dat kerk en staat dreigt te ontwortelen, de kop in te drukken. Hij veroordeelt de letterlijke opvatting over de komst van dat rijk tot ketterij en legt uit hoe de Bijbeltekst als beeldspraak begrepen moet worden - die slaat op de komst van de kerk op aarde, en 'duizend' betekent heel lang, tot het einde der tijden. Maar armen en gelukzoekers houden het liever op een tastbare werkelijkheid. Aan de lopende band richten ze droomlanden in, waarin geen persoonlijk bezit meer bestaat, dag en nacht gegeten kan worden en alle verboden niet meer gelden. Adamiëten noemen ze zich soms, volgelingen van Adam die proberen het aardse paradijs te recreëren. Naakt dansen ze door boomgaarden, schranzen en drinken zich vol en bedrijven paradijsseks.

Al die uitgelatenheid wordt echter wel gedempt door de vrees voor de afloop van het Duizendjarige Rijk. Dan brandt er een bloedige strijd los op de hele aarde die niemand ongedeerd zal laten. Maar wanneer is dat rijk eigenlijk begonnen? De tijdstippen van geboorte of dood van de Verlosser liggen het meest voor de hand. Dan kan men met de nodige vrees uitkijken naar het begin van het einde in het jaar 1000 of 1033. Verklaart (mede) die vrees de crisis waarin Europa zich in de tiende en vroege elfde eeuw bevindt? Na Karel de Grote lopen de bevolkingsaantallen terug, terwijl de onder zijn regiem opgeflakkerde geletterdheid dreigt uit te doven. Bovendien wendt de massa zich weer verder af van het christendom, nu steeds minder mensen de Latijnse rituelen kunnen volgen.

Figuur 8. De apocalyps. Houtgravure van Albrecht Dürer.

De pastoor staat voor het altaar met zijn rug naar het kerkvolk. En keert hij zich om voor de preek, dan is wederom zijn Latijn voor velen onbegrijpelijk.

Dankzij een aantal maatregelen binnen de kerk om het verval tegen te gaan, treedt er in de loop van de elfde eeuw een kentering op. De volkstalen doen hun entree en de predikers zoeken de mensen op buiten de kerk, terwijl Christus en Maria naar voren worden geschoven in de volksdevotie als herkenbare individuen. Speelt daarbij ook de opluchting mee, dat de eindtijd kennelijk nog even op zich laat wachten? Hoewel de kroniekschrijvers de verschrikkelijkste dingen hebben aangekondigd, blijkt daar zo te zien niets van uit te komen. Dat moet een elan gegeven hebben om de eindtijd verder van zich af te duwen en dermate van de aarde te genieten, dat het Duizendjarige Rijk in ieder geval ook naar Anloo knipoogt. Of moeten we aannemen dat men daar totaal onkundig blijft van dergelijke opwinding en angst?

NASCHRIFT: HET VOORSPEL RONDON MAGNUS KRIJGT EEN VERVOLG

Albert Hovius

In Anloo gaan regelmatig stemmen op om *de Speulkoel* weer op te knappen. Dit is een openlucht theatertje, dat ligt op de Noordes in een stukje bos. Het is vlak voor de oorlog gemaakt onder leiding van de toenmalige dominee, met hulp van een groep jonge mensen. Het theatertje is in onbruik geraakt, werd niet meer onderhouden en is in de loop der jaren dichtgegroeid en overwoekerd geraakt. Nu vliegen de mountainbikers er door heen.

Figuur 9. Het logo van Rondom Magnus.

Als opmaat tot het eventuele restaureren van het openlucht theatertje is nu besloten om een reeks van culturele evenementen te gaan organiseren, onder de vlag van de Stichting Rondom Magnus. Deze nieuwe stichting wil van Anloo ‘een bruisend centrum maken van literaire en andere culturele activiteiten’, zoals het Dagblad van het Noorden berichtte. De initiatiefnemers hebben contact gezocht met onder meer de organisatie van Festivalderaa, dat graag zijn activiteiten wil uitbreiden naar Anloo. De Drentsche Schrieverskring en het Huus van de Taol zijn gepolst en beide hebben aangegeven veel behoefte te hebben aan een podium voor hun evenementen. En ook de Stichting

Vrienden van de Magnuskerk wil het aantal concerten in en buiten de Magnuskerk graag uitbreiden.

De stichting ontleent zijn naam aan het zeer succesvolle project Rondom Magnus, dat in de afgelopen zomer werd georganiseerd. Bij dit evenement stonden de vele schilderijen centraal die er zijn van het silhouet van Anloo, met de Magnuskerk als middelpunt.. Het prachtige bijbehorende boekje met een wandelroute rondom Magnus is rijk geïllustreerd met afbeeldingen van ruim zestig van deze schilderijen. Onderdeel van het project was ook een symposium over het dichtgroeien van het landschap, dat het zicht op monumentale gebouwen zoals de Magnuskerk ontnemt.

Woensdag 18 november gaat de nieuwe stichting feestelijk van start met een ludiek gebeuren, voorafgaand aan de jaarlijkse Magnuslezing. De avond begint *buiten* de kerk, met een eenmalig en bijzonder *Voorspel Rondom Magnus*, dat de bezoekers ongeacht het weer niet in de kou zal laten staan.

Figuur 10. Project Rondom Magnus. 200 meter panelen met schilderijafbeeldingen.

DE INLEIDERS

Dr. Wijnand van der Sanden

(*Geldrop, 1953) is sinds 1997 provinciaal archeoloog bij de Provincie Drenthe. Daarvoor was hij hoofd van de archeologische afdeling van het Drents Museum. Hij promoveerde in 1990 op 'Mens en moeras; veenlijken in Nederland van de Bronstijd tot en met de Romeinse tijd'.

Van der Sanden wijdt zich al sinds 1987 aan het onderzoek van de veenvondsten in Drenthe. Hij schreef onder meer boeken over het meisje

van Yde, de veenlijken in Noordwest-Europa en de hunebedden. In de Nieuwe Drentse Volksalmanak publiceert hij (bijna) elk jaar artikelen over de archeologie in Drenthe. Van der Sanden ontving de DHV-prijs voor de Drentse geschiedenis voor het boek 'Over galg en rad.

Executieplaatsen in Drenthe' dat in 2010 verscheen.

Momenteel werkt hij samen met Michiel Gerding aan de Nieuwe Geschiedenis van Drenthe, dat in twee delen zal verschijnen.

Dr. Herman Pleij (*Hilversum, 1943) is een emeritus hoogleraar historische Nederlandse letterkunde, gespecialiseerd in de literatuur van de Middeleeuwen. In 1979 promoveerde hij op het proefschrift *Het Gilde van de Blauwe Schuit: Literatuur, volksfeest en burgermoraal in de late middeleeuwen* over onder andere oude carnavalsteksten. In 1980 werd hij hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Op 29 februari 2008 ging hij met emeritaat.

Pleij heeft ongeveer vijftien boeken op zijn naam, onder meer over de middeleeuwse stadscultuur en burgermoraal en over de middeleeuwse literatuur. Recent verscheen 'Moet kunnen. Op zoek naar een Nederlandse identiteit'. Pleij heeft in de jaren vijftig korte tijd als semiprof gevoetbald bij voetbalclub 't Gooi. Herman Pleij is regelmatig te gast in tv-programma's als *De Wereld Draait Door*.

De Magnuslezing is een gezamenlijk initiatief van:

HISTORISCH

STICHTING VRIENDEN

MAGNUSKERK ANLOO

Magnuskerk te Anloo

Wijkkerk van de Protestantse gemeente (i.w.) Anloo-Zuidlaren